

"HALK BİLGİSİ (FOLKLOR) DERLEME VE İNCELEME YÖNTEMLERİ" KİTABI HAKKINDA PROF. DR. METİN EKİCİ İLE SOHBET*

Pınar DÖNMEZ FEDAKAR**

Pınar Dönmez Fedakar: Sizi, "Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri" kitabını hazırlamaya yöneltten sebep nedir?

Metin Ekici: Bilindiği gibi, Türkiye’de halk bilimi derleme ve inceleme çalışmaları Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından çok daha öncesinde başlamasına rağmen, sistemli bir şekilde halk bilimi çalışmaları cumhuriyetle birlikte başlamıştır. Bu ilk derleme ve inceleme çalışmaları oldukça ciddi araştırmalar olmalarına rağmen, özellikle derleme çalışmalarında kullanılan yöntemler ve bu yöntemlerin uygulanış biçimi hakkında bir kitap boyutunda, uzun süre herhangi bir eser ortaya konmamıştır. Sadece belli araştırmacılar tarafından hazırlanan “derleme kılavuzları” ile bu çalışmalar yönlendirilmiştir. Yine derleme çalışmalarının terminolojik yönü yeterince aydınlatılmamış, yani derlemenin ne olduğu, alanın (saha) ne olduğu, derlemecinin kim olduğu, kime kaynak kişi dendiği gibi tanımlar tam olarak yapılmamış, daha doğrusu bu konular sorun edilmemiştir. Muhtemelen bu durum pek çok halk bilimcinin dikkatini çekmiş, ancak batıda hazırlanmış olan çeşitli çalışmalardan yararlanmak suretiyle, gerek alan araştırmalarında ve gerekse derslerde bu eksiklik giderilmeye çalışılmıştır.

1970’li yıllarda bu konuda yeni bazı çalışmalar yapılmış, özellikle Amerika Birleşik Devletleri’ndeki halk bilimi çalışmalarının Türkiye’de tanınmasıyla birlik-

te, Prof. Dr. Ahmet Edip Uysal tarafından, Kenneth S. Goldstein’in 1960 yılında yazdığı “A Guide for Field Workers in Folklore” adlı çalışması “Sahada Folklor Derleme Metotları” adıyla Türkçe’ye çevrilmiş ve Kültür Bakanlığı tarafından 1977 yılında yayınlanmıştır. 1980’li yılların başında Erzurum Atatürk Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nde okutulan “Halk Edebiyatına Giriş” derslerinde kaynak kitap olarak kullandığımız bu çeviri kitap, pek çok halk bilimci tarafından kullanılmış ve halen kullanılmaktadır. İşte o yıllarda dikkatimi çeken hususlardan biri, sözü edilen bu çeviri kitaptaki çoğu konu ve örneğin bize yabancı olması ve bundan dolayı bir eksikliğin bulunduğu sorunu oldu.

1985 yılında Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nde hocam Prof. Dr. Fikret Türkmen ile birlikte çalışmaya başladığımda, hocam tarafından hazırlanmış ve halihazırda devam etmekte olan “Ege Bölgesi Yazılı ve Sözlü Kültür Ürünlerini Derleme Projesi”nde çalışmaya başladım. Bu projede görevli olarak, Ege Bölgesi’ndeki pek çok köyde derleme çalışmasına katıldım. Sözünü ettiğim derleme çalışmalarımızı sırasında Goldstein’in kitabı ve hocam tarafından hazırlanmış “Sahada Folklor Derleme Teknikleri” adlı ders kitabını kullanıyorduk. Adı geçen kitaplar yanında, yaklaşık dört yıl boyunca, hocamla yapmış olduğumuz derleme çalışmaları ve sonrasında yaptığımız arşivleme çalışmaları, derleme sırasında karşıla-

* Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri. Ankara: Geleneksel Yayınları, 2004. XVI+235 s.

** Ege Ü. Türk Dünyası Araş. Enstitüsü Halkbilimi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

şılabilir çeşitli durumları ve derlemenin her aşamasında yapılması gerekenleri tecrübe etme ve öğrenme fırsatı verdi.

1990'lı yılların başında doktora eğitimi için ABD'ye gittiğimde, derleme çalışması konusunda belli bir birikime sahip genç bir araştırmacıydım. Orada aldığım derslere ek olarak zaman zaman Wisconsin folkloru konusunda alan araştırması yapan hocam Prof. Dr. James P. Leary ile çeşitli derleme çalışmalarına katılma fırsatı buldum. Bu araştırmalar hem kent ortamında, hem de kırsal kesimde yapılıyordu. Bir Aralık ayında, Kanada sınırında yaşayan Amerikan yerlileri ile yaptığımız derleme çalışması ise unutulmayacak anılarım arasında yer aldı. Bu derleme çalışmaları, A.B.D. veya dünyanın başka bir yerinde yapılan derleme çalışmalarının, Türkiye'deki çalışmalardan daha üstün olmadığını ve bizim de derleme konusunda yeterli bir birikime sahip olduğumuzu görmemi sağladı. Yukarıda da belirttiğim gibi, Türkiye'de yapılan çalışmalarda işin adının, tanımının ve kuramsal yönünün ifade edilmesinde bir eksiklik vardı. Bu kitabı yazma nedenlerimden biri de işin adını koyma, tanımını yapma ve kuramsal yönünü belirleme arzumdur.

1996 yılında Türkiye'ye döndükten sonra gerek lisans ve gerekse lisansüstü programlarında okuttuğum derslerdeki konulardan biri de derleme konusu oldu. Öğrenci arkadaşlarımla birlikte her yıl halk bilgisi ürünlerinin derlenmesi konusunda, gerek terminoloji ve gerekse yöntemle ilgili çeşitli konuları, hem söz konusu kitaplardan yararlanarak ve hem de kendi deneyimlerimizi de katarak tartıştık. Bütün bunlar bu kitabın hazırlanmasındaki temel etkenlerdir. Yıllarla birlikte başka ülkelerden örnekler yerine Türkiye ve Türk dünyası örnekleri arttı ve genç arkadaşlarımla ve de hocamın teşvikleriyle bu kitabı yazmaya ve Türkiye'ye yönelik bir derleme kitabı oluşturmaya karar verdik. Böylece kendi sorunlarımızı kendi dünyamızdan örneklerle açıklamak ve

halk bilimiyle ilgilenenlere daha kullanışlı bir kaynak kitap hazırlamaya çalıştık.

Pınar Dönmez Fedakar: *Kitabınızın adı ve içeriği hakkında bilgi verebilir misiniz?*

Metin Ekici: Bu kitabın adını belirleme konusunda halk bilimi alanında çalışan pek çok kişiyle tartıştık. Kitabın adı birkaç konuyu kapsamaktadır. İzin verirseniz açıklayayım. "Halk bilgisi" ifadesi, aslında cumhuriyetin ilk yıllarında "Halk Bilgisi Haberleri" gibi bazı dergilerin adı olarak kullanılmış ve günümüzde artık kullanılmayan bir ifade haline gelmiştir. Ancak, biz bu ifadeyi kullanmayı tercih ettik. Çünkü, buradaki temel sorun, İngilizce "folklore" teriminin tam olarak Türkçe'de nasıl karşılanacağıyla ilgilidir. Türkiye'de artık "halk bilimi" terimi yerleşmiş ve özellikle bir bilim dalının adı haline gelmiştir. Fakat, bilim dalının kendisiyle inceleme konusu ettiği malzemenin aynı olması ve özellikle İngilizce bir kelimenin karşılanması noktasında ciddi bir sorun ortaya çıkmaktadır. "Folklore" İngilizce'de hem "bilgi" hem de "bilim" anlamına gelmesine rağmen, Türkçe'de "halk bilimi" teriminin "halk"ın sahip olduğu bilgiyi tam olarak karşılaması mümkün görünmemektedir. İşte bu nedenle bilim dalı adı olarak "halk bilimi" terimini kullanmayı tercih ederken, inceleme konusu ürünlerin "halk bilgisi" terimiyle ifade edilmesinin daha doğru olacağı düşüncesinden hareketle, kitabın adının ilk kısmının "Halk Bilgisi (Folklor)" olmasına karar verdim. Bunu söylerken, alanımızda bir polemik başlatmak gibi bir niyetim yok. Bununla birlikte, bu kullanım özellikle edebiyat alanından gelen halk bilimciler tarafından tartışmalı kabul edilebilir. Bu konuda ortaya atılacak görüşlerle, ileride fikrimiz değişebilir. Kitabın adındaki "derleme ve inceleme" kısımları ise, tamamen yapılan alan araştırması işinin kitapta konu edilmesiyle ilgilidir. Son olarak, "yöntem" terimi de "metot" teriminin karşılığı olarak kullanılmış olup, derleme

ve inceleme işinin nasıl yapılmasıyla ilgilidir.

Kitapta; sadece derlemenin nasıl yapılması gerektiğini sorun etmekle kalmadık, genel olarak halk biliminin ve ilgili pek çok terimin anlamını açıklamaya, derleme öncesi bilinmesi gerekenlerle, derleme sonrasındaki sorunlardan olan arşivleme ve yayınlama aşamasına kadar yapılması gerekenlerin hepsini ele almaya çalıştık. Çünkü, derleme konusu tek başına ele alınacak bir konu olmayıp, derleme çalışmasından önce ve sonra tartışılması gereken terminolojik ve planlamayla ilgili pek çok sorun vardır. Bu noktada isterseniz, giriş kısmından başlayıp, bütün bölümlerde yer verdiğimiz konuları ana hatları ile açıklayayım.

Kitabın giriş kısmında, halk bilimi alanının temel terminolojik sorunlarından olan “halk, halk bilgisi ve halk bilimi” konularına, “halk bilgisi ürünlerinin temel özellikleri”ne, halk bilimiyle ilgili “gelecek” ve “görenek” gibi bazı terimlere ve de “halk biliminin kaynakları”na yer vermenin okuyucu açısından yararlı olacağını düşündük. Bu başlıklar, bazı noktalarda ayrıntılı olarak, bazı noktalarda ise yüzeysel ele alınmış olup, okuyucuyu sıkmayan ve asıl sorunları irdeleyen bir yaklaşım sergilemeye çalıştık.

Kitabın “Derleme ve Planlanması” adlı birinci bölümünde, yine terim meselesini ilk olarak ele alıp “derleme”, “alan”, “derlemeci”, “kaynak kişi” gibi konuları, terim olarak açıklamayı tercih ettik. Daha sonra, “derlemenin planlanması”, neyi, neden, niçin, nerede, ne zaman derleyeceğim gibi sorunları ise, “proje hazırlama” başlığı altında ele aldık. Özellikle genç halk bilimcilerin iyi bir yönlendirmeyi ihtiyaçları olduğu ve de derlemenin bir “toplama” işi değil, bilimsel bir temele dayanması gerektiği düşüncesiyle yukarıdaki konuların bazılarında ayrıntılı açıklamalara gitme ihtiyacı duyduk.

İkinci bölümde ise, “alana çıkmadan önce yapılacak hazırlıklar”ı yer verdik.

Bu bölümde, özellikle derleme çalışması sırasında kullanılacak malzeme hazırlığı ve ekibin oluşturulması önemle üzerinde durulan konular oldu. Yine, “alan hakkında ön bilgi edinilmesi”, “alan çalışması sırasında kalınacak yer” ve “alanda çalışmaya yardımcı olacak kişilerin belirlenmesi” de üzerinde durulan konular arasındadır. Bu bölüm, bir derleme çalışmasının bir veya birkaç aylık olarak planlanması veya sadece bir hafta sonu yapılması gibi, farklı çalışmalar göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır.

Kitabın “Alanda Kullanılan Derleme Yöntemleri” başlıklı üçüncü bölümünde; halk bilimciler tarafından genelde bilinen ve uygulanan “gözlem” ve “karşılıklı görüşme” yöntemleri yanında “anket” yöntemine de yer verdik ve her yöntemin özelliklerini açıklamaya çalıştım. Derleme yöntemlerinin tanıtılmasından sonra, bu “yöntemlerin alanda kullanımı sırasında ortaya çıkan sorunlar”, “derlemecinin alana uyum sağlaması”, “kaynak kişilerle iletişim kurulması” ve “kaynak kişilerin derleme için ikna edilmesi” gibi sorunlar yanında, çağdaş halk bilimi kuram ve yöntemlerinden “icra (performans)” kuramının ortaya koyduğu bulgulardan da yararlanarak, bir derleme ortamını etkileyen temel etkenlerden “derlemecinin kimliği”, “icra ortamı”, “icracının kimliği ve durumu”, “dinleyici veya seyirci durumu”, “icra zamanı ve yeri” gibi sorunlara da yer verdik. Bütün bunlara ek olarak, “kaynak kişi ve derleme ortamı bilgilerinin kaydedilmesi” ve de “kayıtlı malzemelerin etiketlenip numaralandırılması” konuları da bu bölüm içinde tartışılmıştır.

Kitabın “Alan Çalışmasından Sonra Yapılması Gerekenler” başlıklı dördüncü bölümünde, genel olarak alandan dönüşte yapılması gereken çalışmalar konu edilmiştir. Bölümün ilk kısmında, derlenen “halk bilgisi ürünlerinin tasnifi ve arşive hazırlanması”, yapılan çalışmayla ilgili bir “rapor hazırlanması”, “sözlü kayıtların yazıya geçirilmesi” ve “yazıya geçirme sı-

rasında dikkat edilmesi gereken hususlar”, “ses ve görüntü kayıtlarının çözümlenmesi”, alandan “derlenen maddi ürün örnekleriyle sözlü ve yazılı kayıtların ilişkilendirilmesi”, bütün “ürünlerin türlere göre listelenmesi”, “ses ve görüntü kayıtlarının dijital bilgi saklama ortamlarına aktarılarak uzun süreli arşivlenmesi” konularına yer verdik. Bölümün ikinci kısmında ise, derlenen “halk bilgisi ürünlerinin halk bilimi kuram ve yöntemlerine göre incelenmesi”yle ilgili eski ve yeni bütün kuram ve yöntemler genel olarak tanıtılmıştır. Bölümün son kısmında ise, güncelliğini halen koruyan sorunlardan ve derlenen “halk bilgisi ürünlerinin yayına hazırlanması”, bu “ürünlerin sahipliği”, “ticareti”, “tanıtımı”, “öğretimi” ve “korunması” gibi konular tartışılmıştır.

Kitabın “Sonuç” kısmında genel olarak her bölümde tartışılan konular ve bunlardan elde edilen sonuçlar vurgulanmıştır. Sonucu takip eden kısımda ise, başta Prof. Dr. Fikret Türkmen tarafından hazırlanan “Sahada Folklor Derleme Teknikleri” ve Nail Tan tarafından hazırlanan “Folklor (Halk Bilimi) Genel Bilgiler” adlı çalışmaların yanında, Kültür Bakanlığı halk bilimi araştırmacıları tarafından hazırlanmış ve halk bilgisi derleme çalışmalarında kullanılan soruları, kitabımızın “Ekler” bölümünde “Türlere Göre Örnek Bilgi Soruları” başlığı altında, kendi deneyimlerimizden de yararlanarak ve bazı soruları güncellemek suretiyle alanda halk bilgisi derleme çalışması yapacak araştırmacılara bir kolaylık olması için verdik. Bu sorularla ilgili, özellikle ilk defa derleme yapacak genç halk bilimcilere yönelik olarak şu hususu belirtmekte yarar görüyorum. Kitapta yer verdiğimiz soruların, derleme yapacak araştırmacılar tarafından aynen kullanılması gibi bir zorunluluk söz konusu olmadığı gibi, bir derleme sırasında kaynak kişilere yöneltililecek sorular bunlarla sınırlı değildir. Bu kısımda verilen sorular, örnek sorular olup, her araştırmacının kendi derleme

ortamına göre bunlara eklemeler yapması veya bazı soruları kullanma gereği duyulmaması mümkündür. Ancak, kitapta verdiğimiz sorular her derlemeci için büyük bir kolaylık sağlayacak ve özellikle halk bilimi öğrencilerinin ilk derleme çalışmalarında onları büyük ölçüde rahatlatacaktır.

Kitabı, çalışmamız boyunca yararlandığımız kitap ve makaleleri, alfabetik bir liste içinde verdiğimiz “Kaynaklar” kısmıyla tamamladık.

Pınar Dönmez Fedakar: *Bu kitabı hazırlarken hedeflemiş olduğunuz okuyucu kitlesi ve çalışmanızın okuyucuya sağlayacağı yararlar hakkında ne söylemek istersiniz?*

Metin Ekici: Bu kitabı hazırlarken, genel olarak kendi bölgesinin kültürüne ve doğal olarak Türk kültürüne gönül veren herkese, özel olarak da halk bilimi alanında yeni veya uzman olarak çalışan halk bilimcilere ve de halk bilimi eğitimi almakta olan lisans ve lisansüstü öğrencilerine ulaşmayı hedefledim. Yukarıda kitabın içeriği hakkında bilgi verirken açıklamaya çalıştığım gibi, halk biliminin bir bilim dalı olarak kabul edilmesinden bugüne kadar geçen süre içinde tartışılan ve günümüzde de tartışılmakta olan pek çok temel sorun bu kitap içerisinde bazen ayrıntılı olarak bazen yüzeysel olarak ele alındı.

Halk bilimi öğrencileri, gerek halk bilimi alanının genel bazı sorunları ve gerekse derlemeyle ilgili pek çok sorunun yanıtını bu kitapta bulabileceklerdir. Yine, kendi yöresinin kültürüne ilgi duyan ve halk bilimi alanıyla dolaylı olarak ilgilenen çeşitli alanlardan kişiler de halk bilgisi ürünlerinin neden ve nasıl derlenmesi gerektiği ve nasıl yorumlanması gerektiği gibi sorulara bu kitapta yanıt bulabileceklerdir. Halk bilimiyle akademik olarak uğraşan arkadaşlarımızın da, bazı sorunlara yönelik çözüm önerilerini bulacaklarını, özellikle de “Halk Bilimine Giriş” derslerinde bu kitaptan yararlanabi-

leceklerini ümit ediyorum. Şunu da belirtmeliyim ki, bu çalışma, sadece Türk Dili ve Edebiyatı bölümleri ve Halk Bilimi bölümlerinde okutulan dersler düşünülerek değil, bunların yanında Türk Halk Müziği, Türk Halk Oyunları, Türk Mutfağı ve Geleneksel El Sanatları gibi, halk biliminin farklı alanlarıyla uğraşan uzman ve amatör kişilerin de faydalanabileceği bir şekilde hazırlanmıştır.

Bu çalışma; “halk” ve “halk bilimi (folklor)” terimlerinin, dar kapsamlı kullanımlarını kırmaya yönelik yeni bir girişimdir. Bu kitapla, hem “halk” kavramının çağdaş bir tanımını yapmaya ve hem de halk biliminin çağdaş bir bilim dalı olarak neyi ifade etmesi gerektiğini ısrarla vurgulamaya çalıştık. Halk biliminin, içinde yaşadığımız toplumun kültürel yapısını bilimsel yöntemlerle tanımayı sağlayan, tanıdığımız bir kültürel yapıyı da bölgesel ve ulusal düzeyde tanıtmaya çalışılan bir bilim dalı olduğunu göstermeye çalıştık. Halk biliminin, içinde yaşadığı toplumu tanıyan bireyin, kendi ulusal değerlerini, evrensel bir değer haline getirme yollarını öğreten bir bilim dalı olduğunu bir kez daha vurgulamaya çalıştık. Uzun bir süredir “batılı” olanın “modern” ve “modern” olanın daha iyi olduğunu ruh ve düşünce dünyasını derinliklerinde hissetmeye sevk edilen ve bu nedenle batılı kültürleri tanıma yolunda büyük bir çaba sarf etmeye yöneltilen Türk insanı, özellikle Türk aydını, maalesef, bu sırada kendinden uzaklaşmış, kendi değerlerini tanıtmaktan ve tanıtmaktan yoksun bırakılmış ve sonuçta günümüz Türk gençliği kendi ulusal değerlerinden, adeta utanır hale getirilmiştir. Bu kitabın sağlayacağı en önemli yarar, kendini tanımayanın başkalarını hiç tanıyamayacağı olgusundan hareketle, çağdaş Türk gençliğinin her şeyden önce kendi değerlerini tanımasının gerekliliği ve bu tanımanın bilimsel bir yöntemle nasıl yapılacağıdır.

Bir bilim dalı olarak halk bilimi ülkemizde oldukça ilerlemiş olmasına rağmen, bu bilim dalının terminolojik temelde cid-

di eksikliklere sahip olması, pek çok akademisyen tarafından geçmişte ifade edildiği gibi, günümüzde de vurgulanmaktadır. Bu kitap, bu eksikliklerden bir kısmını olsun gidermeyi ve halk bilimi alanında yapılacak çalışmaların daha sağlam temeller üzerinde yürütülmesini amaçlamıştır. Sanırım kitabın sağladığı önemli yararlardan biri de terminoloji konusundaki katkısıdır.

Kitabın yararlarıyla ilgili vurgulamak istediğim son nokta ise, yapılan derleme çalışmalarının amaç, yöntem ve malzeme kullanımı bağlamında daha ciddi bir hale getirilmesiyle ilgilidir. Çünkü, bir derleme çalışması zaman ve kaynak kullanım bakımından oldukça zor ve masraflı bir iştir. Üstelik, çeşitli ekonomik ve siyasal grupların destekledikleri “popüler kültür” adı verilen, tam bir kültür yığının- dan ibaret yapılar, geleneksel kültürel değerlerimizin yerini süratle almakta, bu noktada biz halk bilimciler çok fazla bir şey yapamamanın üzüntüsünü yaşamaktayız. Halbuki, ilerlemiş ülkelerde halk bilimciler kendi toplumlarının kültürel yapılarını sadece tespit etmekle kalmamakta, yapmış oldukları tespitlerden hareketle geleneksel yapılarla çağdaş kültürel yapıları birleştirme noktasında önemli adımlar atmaktadırlar. Tabii ki, bu yapıları oluşturmada, derleme çalışmaları ilk adımdır. Ülkemizde yapılan bu kadar zahmetli derleme çalışmalarının sadece bir kitap veya bir tanıtma makalesi boyutunda bırakılmaması, çağdaş Türk kültürünün oluşumu ve gelişiminin belirlenmesinde de, halk bilimcilerin yaptıkları derleme ve inceleme çalışmalarından önemli ölçüde yararlanılmasının gerekliliği ve bu gerekliliğin yöntemleri hakkında bu kitabın önemli bir katkı yapacağını umuyorum. Sözlerimi tamamlarken, bu kitabın hazırlanması ve yayımlanması sırasında yardımcı olan herkese teşekkür ederim.

Pınar Dönmez Fedakar: *Bu değerli çalışmanızdan dolayı sizi kutluyor ve çalışmalarınızın devamını diliyorum.*